

# Верховний суд як суд права: чи існує суддівська правотворчість

Автор: Берназюк Ян

Організація: Верховний Суд

Видання: Конституціоналіст · 2023

Дата публікації: 2023-11-20

Постійна адреса: <https://constitutionalist.com.ua/verkhovnyj-sud-iak-sud-prava-chy-isnuie-suddivska-pravotvorchist/>

## Відомості про матеріал

НАЦІОНАЛЬНА ШКОЛА СУДДІВ УКРАЇНИ

Програма підготовки та підвищення рівня кваліфікації за стандартизованою програмою помічників суддів окружних та апеляційних адміністративних судів

8 листопада 2023 року

Ян БЕРНАЗЮК

суддя Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду,

доктор юридичних наук, професор

## Пов'язані поняття

- Верховний Суд (касаційний перегляд)
- Суддівська правотворчість (judicial lawmaking)
- Суддівський активізм
- Судовий прецедент
- Правова позиція (висновок, практика) Верховного Суду
- Принцип поділу державної влади (система стримувань і противаг)
- Ефективний захист
- Верховенство права
- Принцип законності
- Принцип правової визначеності
- Незастосування закону: якість закону, колізія, аналогія
- Нормативно-правовий акт
- Тлумачення закону
- Окрема ухвала
- Адміністративне судочинство
- Довіра до суду

## Запитання для дискусії

- 1. Чи відповідає правовий висновок ВС ознакам норми права (основними ознаками «норми права» є суттєвий та довготривалий вплив на суспільно-управлінські відносини, в яких беруть участь або можуть

брати участь необмежена кількість осіб (постанова ВС від 20 травня 2022 року у справі № 160/9717/21)?

### Запитання для дискусії

- 2. Які наслідки для системи законодавства має рішення адміністративного суду, що винесене у справі про оскарження НПА (нормативно-правовий акт втрачає чинність повністю або в окремій його частині з моменту набрання законної сили відповідним рішенням суду (ч. 2 ст. 265 КАС)?

### Запитання для дискусії

- 3. Що є підставою для відкриття касаційного провадження: неправильне застосуванням судом апеляційної інстанції закону чи неврахування правового висновку ВС (підставами касаційного оскарження судових рішень є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права виключно в таких випадках: якщо суд апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні застосував норму права без урахування висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду: ч. 4 ст. 328 КАС)?

### Запитання для дискусії

- 4. Чи норма права (закону або іншого нормативно-правового акта) може існувати відокремлено від практики ВС (за її наявності) та, відповідно, суб'єкт владних повноважень може мати власний (відмінний від правового висновку ВС) підхід до розуміння тієї чи іншої норми права (висновки про застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, є обов'язковими для всіх адміністративних органів, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права (ч. 4 ст. 6 Закону України «Про адміністративну процедуру»)?

### Запитання для дискусії

- 5. Презумпції *iura novit curia* (суд знає закон) стосується обов'язку суду знати лише закон чи і практику ВС (Верховний Суд не обмежений доводами та вимогами касаційної скарги у разі необхідності врахування висновку щодо застосування норм права, викладеного у постанові Верховного Суду після подання касаційної скарги: ч. 3 ст. 341 КАС)?

### Випадки незастосування судом закону (постанова Верховного Суду від 27.09.2021 у справі № 580/585/21)

- 1. Встановлення судом ознак неконституційності закону в цілому або окремих його положень (частина четверта статті 7 КАСУ): якщо суд доходить висновку, що закон чи інший правовий акт суперечить Конституції України, суд не застосовує такий закон чи інший правовий акт, а застосовує норми Конституції України як норми прямої дії; у такому випадку суд після ухвалення рішення у справі звертається до Верховного Суду для вирішення питання стосовно внесення до Конституційного Суду України подання щодо конституційності закону чи іншого правового акта, що віднесено до юрисдикції Конституційного Суду України

### Випадки незастосування судом закону (постанова Верховного Суду від 27.09.2021 у справі № 580/585/21)

- 2. Подолання судом встановлених колізій та застосування іншого акта вищої або такої ж юридичної сили (частина третя та п'ята статті 7 КАСУ): у разі невідповідності правового акта Конституції України, закону України, міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або іншому правовому акту суд застосовує правовий акт, який має вищу юридичну силу, або положення відповідного міжнародного договору України; якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлені інші правила, ніж ті, що встановлені законом, то застосовуються правила міжнародного договору України.

## **Випадки незастосування судом закону (постанова Верховного Суду від 27.09.2021 у справі № 580/585/21)**

- 3. встановлення судом, що окремі положення закону не відповідають критерію «якість закону».

## **Стратегія розвитку Верховного Суду на 2023 - 2027 роки (проект станом на травень 2023)**

- Місія Верховного Суду:
- - забезпечувати справедливе, ефективне та швидке вирішення конфліктів (суперечок) між членами суспільства, у тому числі і за рахунок інновацій (цифрова трансформація правосуддя);
- - роз'яснювати простою мовою ухвалені судові рішення, сприяти зменшенню кількості спорів у судах (правове просвітництво);
- - бути лідером української судової системи та серед європейських верховних судів, підвищувати авторитет судової влади в Україні та за кордоном та підтримувати її незалежність;
- - бути агентом змін у судовій системі та прикладом для інших судів та організацій у сфері правосуддя з точки зору ефективності роботи, прозорості та першокласного сервісу;
- - сприяти євроінтеграції (наближувати нашу судову систему до стандартів ЄС у галузі правосуддя).

## **Взаємодія Конституційного Суду України та адміністративних судів**

- Відповідно до ч. 1 ст. 150 Конституції України до повноважень цього Суду належить вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність): законів та інших правових актів Верховної Ради України; актів Президента України; актів Кабінету Міністрів України; правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим.
- Слід зазначити, що однією з особливостей Конституційного Суду України є те, що він, на відміну від адміністративного суду, позбавлений повноважень оцінювати дії та бездіяльність у сфері зазначених чотирьох суб'єктів нормотворчості.

## **Взаємодія Конституційного Суду України та адміністративних судів**

- Важливо згадати постанову Великої Палати Верховного Суду від 20 листопада 2019 року у справі № 9901/988/18 (провадження № 11-600заі19), згідно з якою було задоволено апеляційну скаргу фізичної особи, скасовано рішення Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 14 травня 2019 року та ухвалено нове судове рішення, яким зобов'язано Верховну Раду України на власному офіційному веб-сайті (веб-порталі <http://rada.gov.ua>) викласти текст ст. 11 Закону України від 20 квітня 2000 року № 1682-III «Про природні монополії» відповідно до редакції, чинної станом на 7 жовтня 2010 року, з урахуванням положень Закону України від 23 лютого 2014 року № 763-VII «Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення їх у відповідність із Конституцією України» у редакції Закону України від 27 лютого 2014 року № 798-VII «Про внесення змін до ст. 2 Закону України «Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення їх у відповідність із Конституцією України». Обґрунтовуючи позовні вимоги до Верховної Ради України, особа покликала на те, що після її звернення із заявою про приведення оприлюдненої норми закону у відповідність до чинної редакції, цього зроблено не було, а тому з боку Верховної Ради України має місце протиправна бездіяльність, що потягло за собою правову невизначеність у питанні чинності тієї чи іншої редакції ст. 11 зазначеного Закону.

## **Звіт «Судовий вплив: роль судів у реалізації реформ в Україні» підготовлено в рамках проєкту «Громадянське суспільство для післявоєнного відновлення України та готовності до ЄС», що реалізується за підтримки ЄС**

- Явище, яке характеризує активну роль суду і суддів у проведенні соціальних змін, вперше було концептуалізовано 1947 року американським істориком А. Шлезінгером. Цей процес отримав назву «судовий активізм». Першопочатково це поняття використовувалося у контексті опису конфлікту між суддями Верховного суду США, а саме «судовими активістами», які були представлені групою Блека-Дугласа і виступали за активну роль суду у проведенні соціальних змін, та прихильниками концепції «суддівського самообмеження», тобто групою Франкфутера-Джексона, яка вважала, що роль суду у процесі соціальних перетворень має бути більш обмеженою. Свою позицію представники групи Франкфутера-Джексона обґрунтовували тим, що законодавча та виконавча гілки влади знають, «як найкраще піклуватися про прогрес та суспільний розвиток».

### **Ганс Петтер Ґравер. Герої в суддівській мантиї: добросовісне (чесне) суддівство в умовах аморальних законів / Київ: Вид-во ТОВ “Компанія ВАІТЕ” - 326 с.**

- Навіть у нашому довірливому норвезькому суспільстві суддя не може не бути морально відповідальним суб'єктом і не нести відповідальність за наслідки своїх дій.
- Але це не надає судді повноважень використовувати свою посаду для просування окремої нормативної програми та займатися суддівським активізмом.

### **Крат Василь, Бабанли Расім. Принципи права у практиці Верховного Суду: тернистий шлях від букви до духу**

- Без сумніву, суд не має грати на половині поля парламенту й не може підмінити собою законодавця, однак навіть у таких умовах залишається багато простору для судового активізму, який існує, як то кажуть, «між краплинами». Звісно, насамперед ідеться про наявність колізій, подолання яких є можливим винятково за умови певної частки судового активізму. Також зелене світло такий активізм отримує в разі наявності законодавчих прогалин. Це ті випадки, коли навряд хтось зможе звинуватити суддю в надмірному активізмі.
- Складнішими є випадки, коли шансів звинуватити суддю в надмірному активізмі більше: тоді, коли норма певним чином врегульовує відносини, але робить це в неправовий (наприклад, неконституційний) спосіб.

### **Руслан Сидорович. Судовий активізм. Що це за явище: благо чи загроза?**

- Від фрази «підкоряється закону» до «керується верховенством права» ми зробили квантовий стрибок, зокрема в контексті позитивних тенденцій до можливості застосування судового активізму. І на це є дві причини.
- Верховенство права жодним чином не заперечує принципу законності, до того ж цей принцип є складовою верховенства права. Ба більше, феномен верховенства права, як центрального принципу у здійсненні правосуддя, саме у його багатоскладовості, множинності (змістовно включає у себе інші принципи права) і в той же ж час, – узгодженості у призначенні – захисті прав особи, розумному коригуванні неточності закону (часом, швидкій реакції на ситуацію, коли такий є неправовим).

### **Конституційно-правовий статус Верховного Суду**

- 1. Конституційно-правовий статус Верховного Суду як суду права характеризується тим, що він є найвищим судом у системі судоустрою України, який забезпечує сталість (тобто визначає порядок

застосування норм законодавства шляхом формування правових позицій (висновків)) та єдність судової практики (тобто забезпечує перегляд рішень судів першої та апеляційної інстанцій, які не відповідають сформованим правовим позиціям (висновкам) Верховного Суду). Крім того, з метою розвитку судової практики, а також, у випадку наявності власних неузгоджених правових позицій (висновків), Верховний Суд забезпечує сталість та єдність судової практики шляхом відступу за встановленою процедурою від уже сформованих власних правових позицій (висновків).

## Конституційно-правовий статус Верховного Суду

- 2. Головне завдання (функція) Верховного Суду – це, у першу чергу, забезпечити сталість судової практики або сформувавати у межах касаційного (третього) перегляду окремої справи, здійснивши тлумачення норм законів та інших нормативно-правових актів у розрізі певних правовідносин, обґрунтовану правову позицію (висновок) стосовно способу застосування всіма судами конкретної норми матеріального права або дотримання норми процесуального права і, таким чином, спрямувати судову практику в єдине та узгоджене правозастосування (вказати напрямок, у якому слід у подальшому здійснювати вибір та застосування норм права у подібних правовідносинах). Суд касаційної інстанції на прикладі конкретної справи повинен роз'яснити зміст конкретних положень акта законодавства в аспекті його розуміння та реалізації на практиці в інших справах з вказівкою на обставини, які потрібно враховувати при застосуванні тієї чи іншої правової норми.

## Конституційно-правовий статус Верховного Суду

- 3. Сталість (визначеність, передбачуваність, стабільність, незмінність) судової практики – це формування Верховним Судом нової правової позиції (висновку) у нових спорах або правовідносинах (створення орієнтиру для правозастосування та правосуддя), а єдність (непорушність, точність, узгодженість) судової практики – це захист сталості або неминуча реакція суду касаційної інстанції на зазіхання на сталість судової практики, забезпечення обов'язковості правових позицій (висновків) Верховного Суду та довіри до них з боку, зокрема, учасників спору.

## Конституційно-правовий статус Верховного Суду

- 4. Виконання функції забезпечення єдності судової практики відбувається у двох напрямках: вертикальному (реагування на випадки незастосування судами першої та/або апеляційної інстанції правових позицій (висновків) Верховного Суду) та горизонтальному (реагування на випадки виявлення різних правових позицій (висновків) у межах Верховного Суду, що вже потребує передачі справи на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду).

## Конституційно-правовий статус Верховного Суду

- 5. Сформовані правові позиції (висновки) є обов'язковими як для всіх судів, у тому числі, і для самого Верховного Суду, так і для всіх відповідних органів правозастосування (суб'єктів владних повноважень), що у своїй сукупності дозволяє забезпечити практичну реалізацію положень, зокрема, статей 1, 6, 8, 19, 55 та 129 Конституції України, згідно з якими Україна є правовою державою, в якій визнається і діє принцип верховенства права; органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України; права і свободи людини і громадянина захищаються судами, юрисдикція яких поширюється на будь-який юридичний спір.

## Конституційно-правовий статус Верховного Суду

- 6. Сучасний конституційний статус Верховного Суду передбачає, що він меншою мірою відповідає за дотримання принципу законності в межах конкретної справи (забезпечення сталості судової практики) як невід'ємної складової верховенства права (це завдання лежить, головним чином, на судах першої та апеляційної інстанцій), але під час касаційного перегляду, максимально дотримуючись принципів правової визначеності та легітимних очікувань (не порушуючи право особи, на користь якої було

прийнято рішення суду апеляційної інстанції), фактично тлумачить (деталізує) законодавство (формує судову практику), щоб у майбутньому суди першої та апеляційної інстанцій якісніше гарантували дотримання зазначеного принципу законності у кожній справі.

## Конституційно-правовий статус Верховного Суду

- 7. Правова позиція (висновок) Верховного Суду в сучасному розумінні властиві певні ознаками судового прецеденту, а діяльність суду касаційної інстанції – ознаками судової правотворчості, оскільки мають на меті, серед іншого, забезпечити ефективність принципу законності через визначення правозастосування норм права всіма суб'єктами правовідносин (відповідно до Закону України № 1401-VIII від 02.06.2016 з п. 2 ч. 1 статті 150 Конституції України було вилучена норма про повноваження Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення законів України).

## Конституційно-правовий статус Верховного Суду

- 8. Рішення (постанови) Верховного Суду як правові інструменти забезпечують не лише формалізоване вирішення певного спору, а виступають формою врегулювання конкретного правового питання для подібних правовідносин та, відповідно, гарантують принцип правової визначеності (*res judicata*) для всіх суб'єктів права; спрямовані, головним чином, на виявлення можливих «системних помилок» у законодавстві, які зумовлюють «несталість судової практики», або – у судових рішеннях щодо застосування певних положень законодавства («неєдність судової практики») та усунення у встановленому процесуальним законом порядку цих помилок.

## Конституційно-правовий статус Верховного Суду

- 9. Верховний Суд повинен формувати правові позиції (висновки) та здійснювати відступ від них лише після всебічного вивчення проблеми, зокрема, врахування місця судової гілки влади в системі стримувань і противаг, а також наслідків нового правозастосування, особливо, якщо це потребує непередбачених витрат з Державного бюджету України (відповідно до ч. 2 та 3 ст. 95 Конституції України виключно законом про Державний бюджет України визначаються будь-які видатки держави на загальносуспільні потреби, розмір і цільове спрямування цих видатків; держава прагне до збалансованості бюджету України) або вчинення дії/рішення, яке не врегульовано на законодавчому або підзаконному рівні (відповідно до ст. 19 Конституції України правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством; органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України).

## Конституційно-правовий статус Верховного Суду

- 10. Оперативно сформована судова практика Верховного Суду та її безумовне врахування судами першої та апеляційної інстанцій у процесі вирішення конкретної справи, фактично, виключають необхідність виконання судом касаційної інстанції функції забезпечення єдності судової практики (виправлення помилок, допущених судами попередніх інстанцій). Зволікання у виявленні причин появи нової категорії спорів та/або різної судової практики та, відповідно, вироблення і застосування механізмів відповідного реагування на ці першопричини з боку Верховного Суду (відмова від забезпечення сталості та єдності судової практики через здійснення, у виключних випадках, касаційного перегляду судових рішень, які викликають обґрунтований сумнів у своїй законності) мають негативні наслідки для авторитету Верховного Суду та довіри до судової системи в цілому, а також до України як суб'єкта міжнародного права.

## Конституційно-правовий статус Верховного Суду

- 11. Верховний Суд може здійснювати касаційний перегляд будь-яких рішень судів апеляційної інстанції, за наявності обґрунтованих мотивів необхідності такого касаційного перегляду, крім випадків, коли

такий перегляд прямо заборонений законом. Саме такий підхід дає змогу забезпечувати дотримання в Україні гарантованих, зокрема, статтями 2, 6 КАС України, основних засад (принципів) адміністративного судочинства, а саме верховенства права та його невід'ємного фундаментального елементу – принципу правової визначеності; досягнути вищого рівня сталості та єдності судової практики як однієї з основних форм реалізації принципу правової визначеності та гарантії розумної передбачуваності судових рішень; гарантувати дотримання принципу рівності всіх громадян перед законом і судом, який втілюється шляхом однакового застосування судом тієї самої норми закону в подібних, справах щодо різних осіб, а також є запорукою довіри громадян до судової влади.

## Висновки

- Верховний Суд переглянув у касаційному порядку адміністративну справу за позовом фізичної особи до Управління архітектури та містобудування Міської ради про визнання протиправним та скасування рішення.
- Ця справа стосувалася правомірності дій Управління архітектури та містобудування міської ради щодо анулювання паспорту прив'язки розміщення тимчасової споруди, які позивач вважав протиправними внаслідок недотримання відповідачем форми та порядку прийняття рішення про анулювання паспорту прив'язки.
- Під час розгляду справи колегія суддів Касаційного адміністративного суду дійшла висновку про необхідність постановлення окремої ухвали, оскільки виявила недостатність підзаконного урегульованого питання анулювання паспорту прив'язки на розміщення тимчасової споруди.
- Ухвала Верховного Суду від 23 листопада 2021 року у справі № 420/6285/20

## Матеріал 30

- Суд виходив з того, що Порядком розміщення тимчасових споруд для провадження підприємницької діяльності, затвердженим наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України (яке відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2019 року № 829 «Деякі питання оптимізації системи центральних органів виконавчої влади» перейменоване на Міністерство розвитку громад та територій України) від 21 жовтня 2011 року № 244 не визначено форми, у якій уповноважений орган ухвалює рішення про анулювання паспорту прив'язки тимчасової споруди, а також не урегульовано процедуру, за наслідками якої паспорт прив'язки може бути анульовано.
- Суд зазначив, що така ситуація не відповідає принципу належного урядування (ефективного урядування), створює ситуацію невизначеності як для відповідних суб'єктів господарювання, так і суб'єктів владних повноважень на конкретній території, а також призводить до численних судових спорів (зокрема, Верховним Судом вже було розглянуто справи № № 712/16025/13-а, 405/1317/15-а, 373/2346/16-а, 296/634/16-а, 420/6255/18, 1140/3326/18, 1140/2872/18, 757/7315/16-а, у яких суб'єкт владних повноважень приймав рішення про анулювання паспорту прив'язки на розміщення тимчасових споруд, керуючись Порядком № 244, у різних формах та у результаті неоднакової процедури).
- Ухвала Верховного Суду від 23 листопада 2021 року у справі № 420/6285/20

## Висновки

- Верховний Суд також врахував, що одним із важливих елементів принципу належного урядування є юридична визначеність та «якість» закону, що покладає на державу обов'язок приймати такі закони, які відповідають Конституції України та спрямовані на найбільш ефективний захист прав і свобод особи.

- Відповідно до сталої практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) (пункт 85 рішення у справі «Шалімов проти України» (Shalimov v. Ukraine), заява № 20808/02) такий критерій як «якість закону» вимагає, щоб він був доступним для зацікавленої особи, яка, окрім того, повинна мати можливість передбачити наслідки його дії щодо себе, та відповідав принципів верховенства права (рішення у справах «Круслен проти Франції» (Kruslin v. France), № 11801/85, пункт 27; «Ювіг проти Франції» (Huvig v. France), № 42921/09, п. 26).
- На підставі аналізу завдань та функцій, покладених на Міністерство розвитку громад та територій України, визначених законами України «Про благоустрій населених пунктів», «Про регулювання містобудівної діяльності» та Положенням про Міністерство розвитку громад та територій України, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2014 року № 197, колегія суддів дійшла висновку, що Міністерство недостатнім підзаконним регулюванням не забезпечило належне виконання покладеної на нього функції щодо розроблення в установленому законом порядку норм і правил у сфері благоустрою.
- Ухвала Верховного Суду від 23 листопада 2021 року у справі № 420/6285/20

## Матеріал 32

- Верховний Суд наголосив, що Міністерством розвитку громад та територій України протягом тривалого часу (з дати затвердження наказом від 21 жовтня 2011 року № 244 Порядку розміщення тимчасових споруд для провадження підприємницької діяльності) не вживалися достатні заходи, спрямовані на врегулювання питання щодо порядку анулювання паспорту прив'язки розміщення тимчасової споруди.
- Суд також звернув увагу, що недостатня урегульованість питання анулювання паспорту прив'язки на розміщення тимчасової споруди призвела до суттєвих порушень з боку органів, уповноважених здійснювати контроль за дотриманням благоустрою населених пунктів, пов'язаних з перевіркою дотримання порядку встановлення тимчасових споруд на території населеного пункту, здійснювати анулювання паспортів прив'язки тимчасових споруд, унаслідок чого порушено право відповідних суб'єктів господарювання, закріплене статтею 42 Конституції України, на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом, а також зумовило настання негативних для них наслідків у вигляді неправомірного втручання у це право.
- Ухвала Верховного Суду від 23 листопада 2021 року у справі № 420/6285/20

## Матеріал 33

- До того ж без належного врегулювання питань, пов'язаних з процедурою анулювання паспорту прив'язки встановлення тимчасових споруд, адміністративні суди не мають достатньої можливості оцінити правомірність відповідних рішень, дій або бездіяльності суб'єктів владних повноважень.
- З огляду на вищезазначене, Верховний Суд виніс окрему ухвалу, якою довів до відома Міністерства розвитку громад та територій України про відсутність унормування у Порядку розміщення тимчасових споруд для провадження підприємницької діяльності, затвердженому наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України 21 жовтня 2011 року № 244 та зареєстрованому в Міністерстві юстиції України 22 листопада 2011 року за № 1330/20068, механізму прийняття та форми рішення про анулювання паспорту прив'язки тимчасової споруди.
- Ухвала Верховного Суду від 23 листопада 2021 року у справі № 420/6285/20

## Використані джерела

- 1. Берназюк Ян. Конституційно-правовий статус Верховного Суду як суду права // Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління expert: Paradigm of law and public administration № 6 (12) – грудень 2020 – С. 101-115. URL : <http://maup.com.ua/assets/files/expert/12/8.pdf>
- 2. Берназюк Ян. Конституційно-правовий статус Верховного Суду як суду права, що забезпечує сталість та єдність судової практики / Застосування судами Конституції України: доктрина і практика, Київ:

BAITE, 2022. – 602 с. – С. 111-143. [https://ccu.gov.ua/sites/default/files/zastosuvannya\\_sudamy\\_konstytuciy\\_i\\_ukrayiny\\_doktryna\\_i\\_praktyka\\_2022\\_1.pdf](https://ccu.gov.ua/sites/default/files/zastosuvannya_sudamy_konstytuciy_i_ukrayiny_doktryna_i_praktyka_2022_1.pdf)

- 3. Берназюк Ян. Європейські стандарти реалізації права особи на доступ до правосуддя в аспекті можливості касаційного (третього) перегляду справи. URL : <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1057874/>
- 4. Берназюк Ян. Незастосування судом закону: між верховенством права та принципом розподілу державної влади (на прикладі захисту соціальних прав) – Харків: Право, 2023. – 412 с. – С. 133-138 [http://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new\\_folder\\_for\\_uploads/supreme/kas\\_rish/Zbirnik\\_tez\\_6\\_konferen\\_6\\_07\\_2023.pdf](http://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/kas_rish/Zbirnik_tez_6_konferen_6_07_2023.pdf)
- 5. Берназюк Ян. Співвідношення необхідності забезпечення єдності судової практики та відступу від правових позицій Верховного Суду (на прикладі вирішення публічно-правових спорів). Судово-юридична газета. 2020. URL : <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/986409>
- 6. Берназюк Ян. Особливості забезпечення єдності судової практики та відступу від правових позицій Верховного Суду (на прикладі вирішення публічно-правових спорів). Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2020. Вип. 2(90). С. 77-89.
- 7. Берназюк Ян. Вирішення виключної правової проблеми як спосіб забезпечення однакового застосування норм права. Судово-юридична газета. 2019. URL : <https://sud.ua/ru/news/blog/136144-virishennya-viklyuchnoyi-pravovoyi-problemi-yak-sposib-zabezpechennya-odnakovogo-zastosuvannya-norm-prava>
- 8. Берназюк Ян. Особливості провадження у справах щодо оскарження нормативно-правових актів (18.05.2023) [https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new\\_folder\\_for\\_uploads/supreme/2023\\_prezent/presentation\\_bernazuk\\_NPA.pdf](https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/presentation_bernazuk_NPA.pdf)
- Презумпції в праві: види та значення

## Використані джерела

- 9. Берназюк Я.О. Конституційні основи правотворчості Президента України: монографія. - Херсон : Видавничий дім "Гельветика", 2013. – 512 с.
- 10. Берназюк Я. О. Вирішення колізій між актами законодавства різної юридичної сили та між правовими висновками (позиціями) Верховного Суду. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2022. № 3 (87). С. 13-26
- 11. Берназюк Я. О. Застосування принципу lex specialis при вирішенні колізій у законодавстві: аналіз судової практики. Слово Національної школи суддів України. 2022. № 1-2 (38-39). С. 69-82
- 12. Берназюк Я. О. Застосування принципу верховенства права (правовладдя) для вирішення колізій у законодавстві. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління expert: Paradigm of law and public administration № 4 (22) серпень-вересень 2022 С. 80-98.
- 13. Берназюк Я. О. Основні підходи до вирішення колізій у законодавстві: теоретико-правове дослідження. Constitutionalist. 2022. 12 с. <https://constitutionalist.com.ua/osnovni-pidkhody-do-vyrishennia-kolizij-u-zakonodavstvi-teoretyko-pravove-doslidzhennia>
- 14. Берназюк Я. О. Поняття, причини виникнення та види колізій у законодавстві. Право і суспільство. 2022. № 5. URL : [http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2022/5\\_2022/20.pdf](http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2022/5_2022/20.pdf)
- 15. Берназюк Я. О. Пріоритетність міжнародних договорів при вирішенні колізій у законодавстві: аналіз судової практики. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 3. С. 223-229.
- 16. Берназюк Я. О. Темпоральний підхід до вирішення колізій у законодавстві. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2022. Вип. 72. С. 43-52.
- 17. Берназюк Я. О. Особливості застосування критерію «якості закону» під час вирішення публічно-правових спорів. Право і суспільство. 2020. № 5/2020. С. 6-14.

- Презумпції в праві: види та значення

## Джерела та матеріали

1. Взаємодія Конституційного Суду України та адміністративних судів. <http://rada.gov.ua>
2. Використані джерела. <http://maup.com.ua/assets/files/expert/12/8.pdf>
3. Використані джерела.  
[https://ccu.gov.ua/sites/default/files/zastosuvannya\\_sudamy\\_konstytuciyi\\_ukrayiny\\_doktryna\\_i\\_praktyka\\_2022\\_1.pdf](https://ccu.gov.ua/sites/default/files/zastosuvannya_sudamy_konstytuciyi_ukrayiny_doktryna_i_praktyka_2022_1.pdf)
4. Використані джерела. <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1057874/>
5. Використані джерела.  
[https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new\\_folder\\_for\\_uploads/supreme/kas\\_rish/Zbirnik\\_tez\\_6\\_konferen\\_6\\_07\\_2023.pdf](https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/kas_rish/Zbirnik_tez_6_konferen_6_07_2023.pdf)
6. Використані джерела. <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/986409>
7. Використані джерела. <https://sud.ua/ru/news/blog/136144-virishennya-viklyuchnoyi-pravovoyi-problemi-yak-sposib-zabezpechen-nya-odnakovogo-zastosuvannya-norm-prava>
8. Використані джерела.  
[https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new\\_folder\\_for\\_uploads/supreme/2023\\_prezent/presentation\\_bernaziuk\\_NPA.pdf](https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/presentation_bernaziuk_NPA.pdf)
9. Використані джерела.  
<https://constitutionalist.com.ua/osnovni-pidkhody-do-vyrishennia-kolizij-u-zakonodavstvi-teoretyko-pravove-doslidzhennia>
10. Використані джерела. [http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2022/5\\_2022/20.pdf](http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2022/5_2022/20.pdf)

## Файли матеріалу

Оригінальний файл автора